

ЗА РОЛЯТА НА ДУМАТА И НА ФРАЗАТА В ЧОВЕШКИЯ ОПИТ¹

Известната статия „*Езикът и човешкият опит*“ (Бенвенист 1993: 67–78) още от заглавието ни предлага възможно най-широко разбиране за *езика* и за *човешкия опит* – като *речева дейност* и съответно – като (*теоретичен*) *експеримент*, *опит-практика*, *опитност-резултат*. Така езиковият човешки опит се разпределя (като в класическия трувиум) между *граматика*, *рето-рика* и *диалектика* или в лингво-семиотичната триада според трите вида знакови отношения: 1) между знаците в езиковата система – *синтактика*, 2) между знаците и тези, които ги използват – *прагматика* и 3) между знаците и това, което те означават – *семантика*. Веднага се вижда, че това деление се основава на три типа опит: експериментално-граматичен, практически и опитност като знание, компетентност, езиково *know-how*, отнасящи се до три типа действителности: *теоретично-виртуална*, *прагматично-актуална* и *семантично-реална*.

Интересът ни тук е насочен към семантичната реалност, езиковото знание, каквото съставят значенията на думите-символи и като типове езикови знаци, и със съответните им значимости-конотации. Адекватното постигане на тази реалност е невъзможно без съотнасянето ѝ с теоретичните възможности за словесно означаване и знаково системообразуване, които са предпоставка за прагматично-актуалното функциониране на думите в речта².

1.1. Всяко възможно говорене се актуализира чрез *казването на нещо за нещо* или *изреченската фразова предикация*, управлявана от сказуемността на деиктичния глагол-копула *съм*. Това предикативно казване придава модус на актуално съществуване на това, за което се говори като за актуална действителност. То обаче не е само прагматика и единствена същинска реалност на езика, от която евентуално се абстрахира езиковата система. Предикацията актуализира семантиката на пълнозначната дума-символ не само като я определя в едно от нейните значения при ситуативно дискурсивна или

¹ Вариант на настоящата статия е публикуван в сп. *Съпоставително езикознание*, бр. № 4/2012 г., с. 18–30 под заглавие „Семантична характеристика на думата като основна единица на езиковата знакова система“. Предложеният тук текст е ревизирана версия на тази статия с изменения и допълнения в предложените схеми и тяхното тълкуване.

² Актуалното функциониране на думите е специално разглеждано от професор Б. Богданов (Богданов 2007: 135–140).

наративно определена денотация (като *тема*), а и като я *характеризира* чрез поставянето ѝ в позицията на сказуемо или сказуемно определение (*рема* във втори номинатив или акузатив в някои езици, например старобългарски). Това е практическият езиков опит в изреченската предикация, който води до семантичната опитност, отложена в значенията на думите. В изречението предикацията осигурява разбирането на сказуемото като актуално съществуване на действието или състоянието на предметността на думата в подлога – именно като *актуално съществуващ, отделен, обобщен и характеризирания предмет*. Изреченската предикатна фраза (*категорема*) осигурява не само актуалността на съществуването на съставлящите я думи (чрез обективизация благодарение на другите думи, с които са фразово свързани), а и на информацията, предавана чрез последователното съгласувано съчетаване на думите в определен словоред.

1.2. Предикацията, в по-разширения, но по-прецизиращ смисъл на термина, не е само от изреченски тип. Предикацията в езика не действа само явно – в изречението, но и имплицитно – в артикулациите на словесното означаване като вътрешна предикация (също известна като *категорема*) в неявен вид – в думата като *атрибуция*. Неявното („естествено“) приписване на същностно качество (категоризиращ отличителен признак) на едно отделно нещо, или атрибуцията, е „естествено“ езиково-(до)логическо действие за характеризация на предмета като база за неговата категоризация, подвеждането му под дадена лексико-граматична категория (клас думи или части на речта). Ролята на атрибуцията е фундаментална за конституирането на думата-знак, доколкото приписването *категориално същностно качество* се основава на *специфично различително образно качество* или (етимонен) *мотив* за оформянето и на означаемия предметен образ, и на означаващия фонологичен комплекс в знаковото (символно) единство на цялостната дума. Така (по принципа на знака) означаващото е знак на означаемото-предметен образ, но така също обозначаващият назован предмет се схваща не само като знак на всички предмети от същия клас, а и на себе си или на своята същност, по принципа на *автонимията*³. От актуално остензивен единичен знак (*token*) той се превръща в реално съществуващ категоризиран знак-тип (*type*) на всички предмети от класа, които същностно се отъждествяват с него в неговото име-название. По такъв начин първичната (неявна) атрибуция се оказва вътрешно, смислово-знаково, езиково-номинативно (означаващо) предициране, проявяващо се актуално и конкретно в отделните изреченски изказвания в речта, но управлявано от предметната същност в предметния образ като значение на думата. Значението е и разбиране (в известна степен) на предметната същност на знака, което ще рече – вътрешнопредикативна или атрибутивна *интерпретация*.

³ За термина и за обяснение на принципа на такова авто-означаване вж. Касабов 2006: 80 (с пример на 108–109).

1.3. Както се изясни дотук, ролята на артикулационната атрибуция е фундаментална за конституирането на думата-знак, доколкото приписването *същностно качество* се основава на *специфично образно качество* – *етимонен мотив* за оформянето и на означаемия предметен образ, и на означаващия фонологичен комплекс в знаковото (символично) единство на цялостната дума. Именно поради това, преди още да се разглежда като категоризиращо (лексико-граматично) същностно качество, на такъв тип качество трябва да се отдаде необходимото внимание не само като на артикулационен категоризиращ и различаващ (спрямо останалите думи в езика) характерен признак, но и като на етимонно образно качество, залегнало като номинационно-означаващ обединяващ *мотив* и смислова база за конституирането на предметната (*иконична*) образност на общото значение на всяка морфо-фонологично артикулирана коренна дума-име.

Така се обяснява сложно преплетената тройна семантична артикулация в езика: 1) Артикулацията на етимонното качество като словесно-знаков мотив за коренното означаване, 2) Категоризиращата (категорематична) артикулация, при която думата се класифицира (родово) въз основа на атрибуирания категориален признак, докато етимонното качество е в ролята на диференциален (видов) отличителен признак, и 3) Предициращата (категорематична) артикулация се състои в друго фундаментално различаване – между дадена дума като тематичен (индексално-деиктичен) номинатор-подлог и същата дума като рематичен (предметно-иконично) определен квалификатор – сказуемно определение. Взаимодействието между тези три типа артикулации позволява разглеждането на думата в езика като *символ* – единство и от означаваща етимонно-формална артикулация, и от атрибутивна вътрешнословна лексико-граматично-семантична класификационна артикулация, и от предикативна субектно-обектна (тематично-рематична) номинационно-семантизираща артикулация.

Тук се говори за сложно преплитане, тъй като тези 3 типа артикулации може да се разглеждат и от гледна точка на коренното означаване, както и от гледна точка на предикацията. Първичната означаваща двойна артикулация – на същностен образен признак и акустичен образ, обединени в корена на думата, е символна знакова *възможност* за формиране на предметния образ на думата и за нейната лексико-граматична категоризация в езика. Фразово-изреченската предикация представлява *актуална* разгърната артикулация на субектно-обектното отношение в думата – едновременно и като номинатор (тема), и като неин качествено определящ предикат (рема). От позицията на предикацията пък, в коренното означаване неявно се предицира определено смислово съдържание на даден звуков комплекс, а в категорематичната артикулация също неявно се предицира (атрибуира) определен лексико-граматичен категориален признак на дадена дума според съответното ѝ поредметно-образно значение.

I.4. Остава да се разгледа и четвъртата специфична езикова функция – деривацията. За езикова деривация обикновено се говори в словообразуването във връзка с т.нар. деривационни (за разлика от релационните) афикси, чрез които, в комбинация с даден корен, се образуват нови думи в езика. Но деривацията е и широко разпространено във всеки език средство за образуване на нови значения на всяка една дума. Особено важна е ролята на *тропите* в семантичната деривация. Общеизвестен семантичен принцип (наред с т.нар. разширяване и стесняване на значенията) е преносимостта на значенията чрез основните тропи като метонимия, синекдоха (и катахреза), обединени от метафората, а всички те (заедно с усложнената, персонифицираща метафора – алегорията) обединени от символа. Ясно е, че деривацията е основен принцип за образуване на думи на базата на вече съществуващи в езика основни, граматично прости, коренни думи и за развойно образуване на значения.

Очевидна е връзката и взаимодействието на лексико-граматичната деривация със словесната артикулация. Артикулацията се нуждае от деривационни формални средства за прекатегоризацията на съществителни имена в прилагателни, глаголи и наречия и обратно, както и деривацията не е възможна без (ономастично) базовите думи, от които да образува производни думи. Същото се отнася и до семантичната деривация, при която без формални словообразователни средства (афикси) се развиват различни значения на базата на основното значение на формално една и съща дума. Не е трудно да се забележи, че деривацията е невъзможна без артикулацията, така както и артикулацията е невъзможна без коренното означаване. Деривацията е тясно свързана и с реализацията на своите производни думи и значения в изреченската предикация и както всяка производна дума се реализира и разпознава в определена синтактична позиция, така и всяко от значенията на думата се реализира и разпознава в типичен фразово-ситуационен контекст. Предикацията, от своя страна, също се нуждае от деривати, за да запълни своите (пропозиционални) позиции в смислено цяло (срв. напр. формално тавтологичното изречение *Играчът играе игра с играчка на игрището*).

Казаното дотук изисква специално да се изтъкне фундаменталният функционален принцип на езика като цяло – *двойно преобразуващото представяне (репрезентацията) на симултанния пространствен цялостен образ на представата-идея в звуковото ѝ последователно-времево свързано представяне на нейните съставлящи чрез словесни знаци (при говорещия) и обратно (при слушащия)*⁴. Такова преобразуване изисква (като необходими

⁴ Този принцип е бил ясен за античната реторика, специално е обосноваван от *Логиката и Общата граматика* на Порт-Роял, повтарян в различни аспекти и от Хердер и Хумболт, и от Якобсон, но често забравян, за да се наложи да бъде настоятелно припомнен и от Фуко. Този принцип е в основата и на античното противопоставяне между дума (*онома*) и предикативна дефиниция (*логос*) при Платон и Аристотел и по-късно често е смесван с подобното логическо противопоставяне между понятие

и достатъчни) обединените средства на разгледаните четири основни функционални аспекта на езика – коренното означаване с предикацията и деривацията с атрибуцията.

Предикацията изисква поне категоризираща лексико-граматическа артикулация (по части на речта), но и класифицираща артикулация (във всяка от тези части на речта). Тя се нуждае и от деривационни формални трансформации (или конверсии от една част на речта в друга) и семантично вариране (в рамките на всяка дума), както и лексикално-семантично обогатяване (чрез производни думи). Отношенията на взаимосвързаност и взаимна обусловеност на тези четири функционални аспекта на езика важи напълно и в обратен ред – от деривацията през предикацията и атрибуцията до базовото означаване.

В генералната перспектива на езика всичко това насочва към разбирането на думата като *символ*: и като смислено-акустична (корен), и като лексико-граматично и лексико-семантично артикулирана и категоризирана, а и като номинативно-характеризираща (темо-ремна) в предикацията, и като системно свързана с всички останали производни думи (деривати и конверсиви), както и с всичките им производни значения.

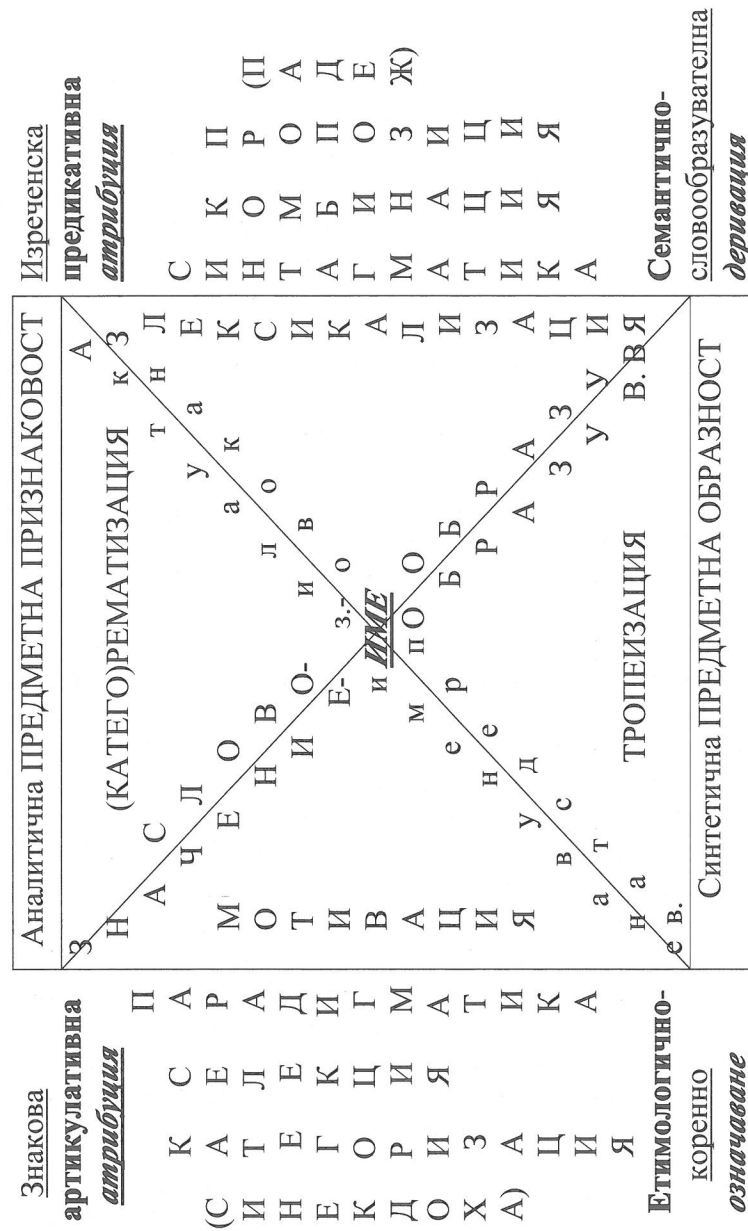
Този символ в комплексността и взаимовръзката на неговите необходими и достатъчни конституенти може да бъде представен⁵ като на следната *Схема* (с. 154).

Тази схема се нуждае от известни обяснения. Тя може да бъде разглеждана в нейната цялост по принципа на логическия⁶ и семиотичния квадрат (Greimas, Courtés 1979), чрез който се изразяват отношенията между основните езикови функции изобщо, както и в думата-символ. На един от горните върхове на квадрата – неявната вътрешнословна *артикулативна атрибуция* – се противопоставя явната *изреченска предикативна атрибуция*, а на етимологичното коренно *означаване* (в левия долен връх на квадрата) контрарна е семантично-словообразователната *деривация*. Забелязват се и отношения на импликация: артикулацията предполага коренно означаване, така както предикацията пресупозира деривация. Най-интересни са отношенията на противоречие между атрибутивната артикулация и деривацията, от една страна, както и между предикацията и коренното означаване, от друга, представени

и дефиниция. Същият принцип е още в основата и на периодично изтъкваната през вековете фундаментална разлика между словесното изкуство (поезията) и изобразителните изкуства, обоснована още от видния оратор от епохата на елинизма Дион Златоуст (в *Олимпийска реч*) и затвърдена от Лесинг (в *Лаокоон*).

⁵ Срв. подобното представяне (от друга, обобщаваща за периодите XVII–XVIII в. и XIX в. гледна точка) на основните теории за езика в подобни общи термини чрез думата-име като *четиригълника на езика* у Фуко 1992: 297, с принципно обяснение (180–186), от което е повлияно лингво-семиотичното представяне тук.

⁶ Вж. подробно разяснение (Касабов 2006) на принципа на семиотичния квадрат (Greimas, Courtés 1979).

по двата диагонала – на словообразуването със значение-образуването и на знаковото представяне с актуализиращото именуване. Тази контрадикторност е формално-логическа, но и диалектическа – дори и повърхностният поглед показва, че артикулативната атрибуция е невъзможна без деривацията, за да се обясни словообразуването и значение-образуването, както деривацията е немислима без атрибуцията, за да се обясни и знаковото представяне, и актуализиращото именуване. Същото отношение на диалектическа обусловеност се наблюдава и по другия диагонал – между разгърнатата словесна изреченска предикация, която е немислима без първичното знаково означаване, както и коренът, в края на краищата, не би бил възможен без имплицитно знаковообразуващо предициране на някакво смислово качество спрямо подходящ звуков комплекс в именуването. В пресечната точка на двата диагонала в центъра на квадрата е средоточието на всички тези функционални отношения в *Името*.

Големият триъгълник, образуван между върховете на атрибуцията, предикацията и коренното означаване, пренебрегва деривацията (като подразбираща се) и акцентира върху означаващата функция на думата сама за себе си (или само като коренна). Другият голям триъгълник между атрибуцията, предикацията и деривацията пренебрегва проблемите на първичното коренното означаване и мотивацията, като разглежда думата в нейната системна лексико-семантична реализация. Категорематизацията обаче остава непренебрежима базова (граматическа) величина и при двете конфигурации.

Функционалните отношения в квадрата подлежат на по-детайлно разглеждане чрез образуваните между диагоналите и всяка от страните му четири триъгълника. Горният триъгълник между атрибуцията, предикацията и името изразява единството на категоризацията и рематизацията, т.е. категорематизацията – и вътрешнословна, и между думата-тема и думата-рема в изречението. Десният триъгълник между предикацията, деривацията и името е този на лексикализацията и изразява единния принцип на темо-ремната връзка и в изреченската предикация, и в словообразуването. Това се вижда от простия пример с думата *рибар*, където на тематичното актантно значение на афикса-тема, напр. *-ар*, се предицира значението на корена-рема, напр. *риб-*, или пък на вторичното означение на думата *крак* (*на маса*) (като вторична тема) тропеично се предицира основното значение на думата като рема. По този начин, както и чрез редовното им предикативно изреченско свързване, думите (в случая *рибар*) и значенията (в случая *крак* (*на маса*)) се лексикализират в езика, т.е. добиват общностно-езиково признание в речника на езика и употреба в речта. Долният триъгълник се образува между коренното означаване, деривацията и името и това е триъгълникът на тропеизацията. Известни са множество примери (като този с *крак*) за образното единство като семантичен принцип на тропите за образуване на образни значения, както и за необходимия за образуването на всеки словесен корен етимонен образ. Левият триъгълник на мотивацията е образуван от единния принцип в основата

на отношенията между коренното означаване, артикулационната атрибуция и името. Спорният въпрос за семантичната мотивация няма как да бъде избегнат, доколкото и коренното означаване се основава на качествен етимонен семантичен признак, както и артикулацията се основава на категоризиращ семантичен признак. Тези два семантични признака се явяват означаващи мотиви за образуването на думата-име, тъй като (по принципа на синекдохата) характерно емблематично качество е станало същностен признак на етимонния образ, който от общ мотив се артикулира в отделни обобщени словесни субстанциални същностно-предметни образи (субстантиви, съществителни) и в техни предикативи – прояви-действия (глаголи) или абстрактни качества – квалификатори (прилагателни).

Отношенията в левия триъгълник се характеризират като селективни и категоризиращи или парадигматични, докато функционалните отношения в десния триъгълник са предимно комбинаторни и пропозиционално-падежни или синтагматични. Горният триъгълник е изразител на *аналитичната предметна признаковост*, т.е. на езиковата аналитична функция на атрибуцията (категорематизация), а долният триъгълник изразява *синтетичната предметна образност* или знаково-синтезиращата езикова функция на означаването.

От тази схема ясно проличава и *взаимовръзката на основните дялове на науката за езика в единната перспектива на името-знак – граматика (морфология и синтаксис – горен триъгълник) и лексикална семантика (семасиология), включваща: ономасиология (в левия триъгълник), лексикология (с фразеология и словообразуване – десен триъгълник) и стилистика (или поезика – в долния триъгълник).*

По този начин *името* не само се оказва в пресечната точка, в центъра на всички функционални езикови отношения, не само съсредоточава всички тези отношения в знаковото им единство като дума-символ в езика, но и ги изразява. А всяко езиково изразяване на името е мисловно представяне на синтетични образни цялости чрез анализ на техните съставлящи, както и всяко езиково възприемане е предметно-образен синтез на аналитично представени предметни признаци. Така „*езиковият звук, излизащ с дъха от устата като експресия и връщащ се обратно в ухото като импресия, обективира субектното и субективира обектното*“ във всеки речев акт и в този смисъл езикът е преди всичко дейност (*енергея*, а не *ергон* – по Хумболт), но осмисленото в име звучене постоянно извършва посоченото двойно представящо мисловно преобразуване и наистина е *органон* на мисълта. За пълното изясняване на същността на думата-символ именно като всеобщ изразител на всички функционални езикови отношения си заслужава да се приведе и следното знаменателното обобщение по този въпрос:

Да говорим или да пишем, това не значи да казваме или да изразяваме нещата, нито пък да си играем с езика, а да поемем пътя към суверенния акт

на именуването, да тръгнем през езика и да вървим към мястото, където нещата и думите се свързват в своята обща същност, която позволява да им бъде дадено име [име, „представящо някаква представа“, същностно обща и за думите, и за нещата – бел. м., И. К.] (Фуко 1992: 183).

Поради това и едновременно с това езикът е и основната културна институция във всяко общество. Всяко име е общностно възприето и утвърдено като символ не само с определено споделяно значение, но и с непреходна („вечна“) културна стойност с индивидуална личностна, с обща социална и с особена цивилизационна ценност.

* * *

II.1. Принципно различен аспект (но също заложен в езика) е разбирането на думата именно като символ в резултат на всички актове на неговата интерпретация. Семантиката на думата-символ не трябва да се разбира само като изреченско-синтактично обусловена, а преди всичко като предикатно образувана и утвърждавана. Предикацията, като синтактично-семантична категория, осигурява логико-граматичните или пропозиционално-изреченски условия за всяко езиково изразяване чрез *казването на нещо за нещо* в копулативното субектно-обектно изреченско свързване. Чрез универсалната за всички езици форма на изреченската фраза предикацията е и многократно и постоянно утвърждавана актуално в универсалните за всички хора дискурсивни изказвания (в речеве, диалогични актове) и в универсалните за всички култури различни разкази-наративи, които неизбежно изразяват и отношение (мнение) за казаното в различни наклонения и модалности⁷. Всяка пълнозначна дума се актуализира в копулативна предикация в рамката на изреченска пропозиция и едновременно с това се утвърждава като изказване-репрезентация в определена (реална, възможна или необходима) модалност в различни модуси на копулативно свързване чрез наклоненията и модалните глаголи (като модификатори на глагола-връзка *съм*). Предикацията е пропозиционална (срв. семантичната мотивация на руския термин за *изречение* – *предложение*) рамка на всяко ‘полагане, приемане допускане’ (нем. *Satz*), но и ‘мнение, решение’ (англ. *sentence*), ‘израз’ (*expression*), изричане, казване, обявяване или лат. предикация – изказване и твърдение, от стгр. *категорема*. Така всяко свързване на субекта с обекта в изречение чрез глагола-копула *съм* им придава актуално съществуване, както и актуалност на приписваните в предикацията действия, състояния и качества на субекта. Но, освен че субектът и обектът се

⁷ За йерархичния характер на тези универсалности според нивата на езика с необходимото обосноваване – вж. Глава I. *Теорията за минималния език* в Касабов 2006: 26–31.

интерпретират като актуално свързани, субектът не остава само с актантния си денотативен смисъл като *тема*, но чрез сказуемото вече е и качествено или сигнификативно определен като *рема*. Срв. напр. тавтологичното изречение с два варианта на една и съща дума в ролята ѝ на подлог и на сказуемо: *Човекът е 'истински или в най-голяма степен, същински' човек, когато (е на път)*, където *човекът* е темата или това, което стои за определяне в лявата част или в словника на тълковните речници, а *е човек* е ремата или в ролята на дефиницията, определението, значението на съответната дума в дясната страна на речника. Само така може да бъде разбрана същността и семантиката на реалната пълнозначна дума като *символ* – всред и във взаимовръзка с другите думи-символи в системата на езика.

Всяко изказване само по себе си е акт на изявително-асертивно изразяване на *твърдение* от страна на говорещия, насочено към слушащия, в което глаголът-сказуемо или името-рема в съставно сказуемо се *утвърждават* като актуално съществуващи и с определени качества, организират се нарatively в разказите и придобиват не само актуално, но и реално *съществуване*; сравни и тридълбата на знак-рема, знак-дицент и знак-аргумент по отношение на интерпретантата-значение у Пърс (Peirce 1992–1998). Евентуалните потвърдителни изречения от страна на слушащите в отговор на твърденията в тези изреченски изказвания в многобройните диалози създават (съответни) *убедителни съждения* у говорещия с мнението му и за актуалното съществуване на казаните от него думи за нещата като актуално свързани в изречението, и с актуалните им предметни качества като значения на казаните думи. Повторенията на наративите от разказвачите създават убеждение не само в актуалното съществуване на връзките между думите и техните предметни значения, но и ги превръщат в убеждаващи съждения и за реалното им съществуване. Постига се дори и убежденост в реалното съществуване на назоваваните с тези думи неща като предмети със съответните връзки между тях. По този начин се постига разбиране на думите в езика не само като актуално означаващи пълнозначни думи-символи с предметни значения, но и като общностно споделени мнения, основани на безбройни повтарящи се аргументирани разбирания-убеждения (*doxa*) за тези символи като за *реални* пълноценни думи-знаци на нещата-предмети. Тази реалност на думите като знаци се основава на многократно повтаряните актуални (синтагматични) свързвания на думите помежду им, както и на думите с означаваните от тях предмети.

II.2. Многобройните повтарящи се речево-езикови употреби на дадени думи за даден тип предмети и за определени конкретни предмети от този тип водят до убеждаващо умозаклучение за закономерността на значенията на думите и техните означения по пътя на *индукцията*. Способността за закономерното означаване на даден тип предмети с определена дума и правилното денотиране на конкретните предмети от този тип чрез тази дума (при всяко изказване) осигурява такова убеждаващо умозаклучение от *дедуктивен* тип.

Най-често обаче такива убеждаващи умозаклучения се постигат интуитивно чрез асоциативните (парадигматични) отношения между пълноценните думи-знаци по принципа на *емблематични* (по принципа на *синекдохата*) примери или предимно реторически *тропи*. До такива убеждения се достига в резултат на вероятностни умозаклучения (чрез реторическата аргументативна фигура на *ентимемата*) от възможностно-вероятностни предпоставки (премиси), установени като общоприети мнения т.е., като *хипотетични* (*абдуктивни* по Пърс) *умозаклучения*. Такова убеждаване се установява чрез взаимодействието на многократно повтарящите се реторични индуктивни, дедуктивни и хипотетични аргументативни интерпретации. Те са допълвани от *общностните функционални конотации* и от несъзнаваните, интуитивни културни и персонални предпочитания (на „езиковото чувство“), които заедно с *мотивите* за емоционално-оценъчните конотации, установяват споделяни общностни мнения (*doxa*). Такива мнения са в ролята на *правдоподобно знание* за предметната същност или значението на всяка дума с тенденция за бъдещо *познание на истината (идеята)* за същността на думата-символ, а чрез нея – и за предмета, който тя означава.

II.3. Убеждението в разбирането на значенията на думите се установява имплицитно в *конотациите* им и експлицитно се изразява сентенционно в *идиоматиката-фразеология*. Многобройни са опитите за определение на термина *конотация*. Обикновено се смята, че това е допълнително *съ-значение* на думите, нещо като едва доловим, но трудно определим ореол около значението или допълнителен, асоциативен семантичен признак. По-скоро обаче конотацията е вътрешен център, ядро и „душа“ или *мотив* на значението на думата, който създава убеждение в разбирането му. Всъщност още от Дж. Ст. Мил е изказано едно от най-адекватните твърдения, че конотацията се проявява когато „*чрез един от признаците (атрибути) на дадено понятие, разглеждано от гледна точка на неговото разбиране, се разкрива съдържанието на понятието в неговата цялост*“ (Greimas 1979: 62–64⁸).

От позицията на семантиката конотативно е такова означаване, при което чрез един (емблематичен) семантичен признак (сема) може заместващо да се представи цялото значение (семема) на думата-семантема (т.е. конотацията действа метонимично, а още по-точно – като *синекдоха*). Така конотацията се оказва от ранга на системата от ценности – езикови значимости (*valeurs*). Тези ценности не са само значимости като диференциални семантични признаци, а ценностни значимости или *оценки* в разбирането на значението на думата *значимости*, т.е. *значимости на значенията* или *на значимостите*.

Ако критерий за различаване на значимостта е типа конотация, то тя може да се базира на *иконично-образен признак* в сравнение или като епитет, както е при *тропите*: метафора, метонимия, алегория и др. Така, по принци-

⁸ В статията *Connotation*.

па на синекдохата, ако нещо е названо с думата-символ *стряха*, то интерпретационно се разбира и като *къща* (в основната ѝ функция от езиково-семантична перспектива), а ако е *огнище*, се разбира и като *дом* (в същностния му обединително-ограничителен смисъл). Ако конотациите са основани на *индексално-денотативен* (с оценяващо отношение към предмета, означаван от думата) допълнителен признак, то те са социални и се реализират в жаргонизмите и в *социолектната лексика*. Ако конотациите имат за основание *символично-културни оценки* и *емоционални персонални предпочитания* на фундаментални основания, но често оставащи неосъзнати, като напр. еуфорични или дисфорични (на удоволствието или на неудоволствието), то те са от символичен тип и се реализират в *експресивната лексика*.

Опит за цялостно представяне на типологията на описаните дотук възможни *конотации* (3. ЗнЗн – значимости на значимостите) със съответстващите им типове *значения* (2. СЗн – съществуване на значимостите) и предметно-словесни *знакови типове* (1. ФЗн – форми на значимостите) е следната таблица-матрица (с. 161).

В тази таблица лингвистичните съответствия на прототипа са *коренните думи* и *автономите*, на архетипа – запазените или етимологично реконструираните *словесни праформи* и *паронимите*, а на стереотипа – лексикализираните (социално утвърдени) различни по форма, но с „еднакви“ значения думи и различните по значение, но „еднакви“ по форма *думи-хетероними*.

III. Конотация и фразеология. Образните оценъчни и емоционално-експресивни конотации, както и образната признакова мотивация (вътрешна форма) на почти всяка от основните думи-символи в езика имат и дублиращо действащ експлицитен израз в особения вид устойчиви, възпроизводими фразови единства, известни като идиоми и фразеологизми (от сентенции до игро-словици-каламбури). Следните няколко популярни примера: *Виж му акъла*, *па му крой капа*, *Коприва яде*, *коприва носи* или *Разположил се като пет пари в кесия* ясно показват мотивираността на всяка от съставлящите думи чрез общия им идиоматичен образ.

Така се обосновава и необходимостта на взаимовръзката между реторично-стилистичните значимости с образните значения и фразеологията в системното единство на лексикалната семантика (семасиология). И вече се изяснява защо несвързаните традиционни дялове на лексикологията: именуване (ономасиология) с етимология (знакообразуване), значение- и словообразуване, произход и стилистична стратификация (и сфера на употреба) на лексиката, както и лексикално-семантичните отношения (антонимия и синонимия, омонимия и паронимия), заедно с раздела фразеология, образуват системна цялост и как тази езикова цялост е организирана около семантиката на думата-символ – основна единица на езика.

Схема: Символно-семантичен модел на думата-знак

<p>Символни функции</p> <p><i>Автономия:</i> Нотел-отел, питиши-потиши, (сахрално ↔ профрано)</p> <p><i>Хетеронимия:</i> (синонимия, омонимия, антонимия) (паричателни ↔ собств. имена)</p> <p>СОЦИО-КУЛТУРНИ ФУНКЦИИ НА ЗНАКА: ЗНАНИЕ (Социални и индивидуални регулации) (делнично ↔ празнично)</p> <p><i>Паронимия:</i> (деминутивизм, аугментативизм, екзонимизм, окказионализъм, поетизъм)</p>	<p>1.1. Митично-предметен тип на матични закланително-гладелни представи и (пред)убеждения, основани върху варата и чувството за персонална и етно-идентификация: <i>мана, тотем, фетиши, идола, жертва, чудо, аз, Бог, прототип</i></p> <p>1.2. Функционално-предметен тип и личности -имена като социални (‘етикетни’) емблеми за големи групи хора: <i>дядо, априлутин, реликви, търговски марки, икони, диван, поп-звезда, герои, стереотип</i></p> <p>1.3. Предметно-типични трансформации, предизвикващи емоционални реакции или убеждения и манипулации чувствата на хора и групи: <i>персона (скака, дъща, Герой, -архетип- мотив</i> <i>анаграми, акроними, псевдоними, каламбури, емоционно-експресивни словообразователни варианти; калки.</i></p>	<p>2.1. Иконично-символни <i>образно-метафорични значения:</i></p> <p>2.2. Словесна идея като системно- асоциативна атрибутивно- идентификационна връзка между словесен предметен образ и назван предметен тип – Индексално-символни конвенционални предметни значения в полисемични отношения;</p> <p>2.3. Словесна преносно- предметна значебно-изразна символизация – Вторично (тропическо) символизирани (на иконични или индексални основания) <i>алегорично- персонифициращи значения.</i></p>	<p>3.1. <i>Идиоматично-идиолектна</i> и ритуализираща етно-езикова изразност с т.нар. <i>couteur locale (архаизми, диалектизми и под.);</i> Асоциативни метафорично-образни и ритмико-интонационни локални (и регионални) светотоледни специфики – <i>Емоционално-оценъчни етно-конотации;</i></p> <p>3.2. <i>Стилистично-синонимични</i> различавания – по използване на редки и/или ‘престижни’ (социолектни) езикови ‘ресурси’ според статуса и стила на живот – <i>Функционални регистри</i> – <i>Социално-оценъчни конотации;</i></p> <p>3.3. <i>Реторично-нивативни</i> алегоризации и персонификации – <i>Тропи и фигури;</i> Убеждаващо или моделно мотивирано (на базата на т.нар. ‘езиково чувство и вкус’) словесно осмисляне – <i>Етимологично-семантични и паронимично-атракционни мотивации</i> – <i>Културно-оценъчни конотации.</i></p>
--	---	---	---

Цитирана литература

- Бенвенист 1993:** Бенвенист, Е. Езикът и човешкият опит – В: Езикът и човекът. София, 1993 (български превод на: Benveniste, E. Le langage et l'expérience humaine – In: Problèmes de linguistique générale. Vol. 1–2, Paris, 1966–1974).
- Богданов 2007:** Богданов, Б. Комуникация и разбиране или аргументи за по-широко прагматистко разбиране на идеите за езиков знак, значение и нещо. – В: Семиотиката в действие. Лекции и доклади по семиотика. София, 2007.
- Касабов 2006:** Касабов, И. Граматика на семантиката. София, 2006.
- Фуко 1992:** Фуко, М. Думите и нещата. София, 1992 (български превод на: Foucault, M. Les mots et les choses. Paris, 1966).
- Greimas, Courtés 1979:** Greimas, A., J. Courtés. Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage. Paris, 1979.
- Peirce 1992–1998:** Peirce, Ch. S. The Essential Peirce. Vol. 1–2. Bloomington, 1992–1998.

On the Role of Word and Phrase in Human Experience

Ivan Kasabov

It is possible to think of all human activity as a theoretical experiment, as practical experience, and as an experiential result. In human language experience, it is possible to recognize three interconnected but different levels of existence: of *theoretical form* (as architectonics or a theory of sign possibility), of *actual existence* (as praxis) and of *socio-cultural values* (as knowledge or language competence), corresponding to the fields of *grammar*, *rhetoric* and *dialectic* in the classical thrivium, or to *syntactic*, *pragmatics* and *semantics* in linguistics and semiotics. It is clear that such a division is based on three types of experience: experimental-grammatical, practical and cognitive (competence, language know-how) corresponding to three types of existence: theoretical-virtual, pragmatic-actual and semantic-real.

From a semantic point of view we have to outline the modes of word's being. Besides having an *actual existence* (in actual utterance), every single word (as well as every single object) has its (imaginatively, virtually or theoretically) *possible existence* and its *realized existence* as a socially established meaningful and understandable word-symbol. In an actual situational (contextual) utterance, we are on the level of sentence predication, governed by the deictic copula verb *to be*. Such a predicative statement (saying something about something) provides what is said with a modus of actual existence as an actual reality. But this is not mere pragmatics and the single proper reality of language from which eventually the language as system is abstracted. Predication actualizes the meaningful word-symbol's semantics not only by determining one of the word's meanings in case of situational and narrative-determined denotation (as *theme*), but specifies its meaning by putting it (as *rheme*) in predicative position.

Practical language experience leads to semantic knowledge, “sedimented” in the meanings of the words. And the meaning is an understanding (to a certain degree) of the essence of the sign as an object, or an internal-predicative, attributive *interpretation* of the word. The word's meaning is explicitly represented in predicative interpretation of the phrase and the sense of the text is a specific result of its theme-rhematic interpretation. These interpretations are completed by *common functional connotations* and by unconscious intuitive cultural and personal preferences (“language sense”), which, together with the *motifs of emotional-valuational connotation*, establish shared common opinions (*doxa*). These opinions play the role of *veritable knowledge* about the objective essence or meaning of every single word with the tendency towards future *knowledge of the truth* (the *idea*) about the word-symbol's essence and, by it, about the object signified. In other words, we have to deal with the problems of the symbols' connotations as results of the interpretations of their signs. And the main problem is to extract constitutive and constructive elements of the sign.

✉ Нов български университет
ivankasabov@yahoo.com